

De grauwe gans in Europees verband

Door Drs. J. Rooth, RIVON

Grauwe ganzen broeden in Europa op IJsland, in Schotland, in Scandinavië, Letland, Polen, Duitsland, Oostenrijk, Tsjecho-slowakije, Hongarije, Joegoslavië, Bulgarije, Roemenië en Rusland.

Voorkomen in Nederland

Sinds kort broedt de soort ook weer in Nederland, waar het echter, evenals in België in het Zwin, uitgezette vogels betreft. In 1909 broedde de grauwe gans voor het laatst in het lage midden van Friesland (Van Oort, 1922). In het begin van de vijftiger jaren werden met zekerheid enkele broedgevallen in de Noord-Oostpolder, in het Zwarte Meer en aan de IJsselmeerkust bij Kampen vastgesteld (Bakker, 1950, Ten Kate, 1951 en 1952). In de zestiger jaren bestond het vermoeden dat zij in O. Flevoland broeden, wat in 1962 werd bevestigd door Cavé: 5 paar.

In 1962 werden grauwe ganzen uitgezet in het Staatsnatuurreservaat de Rottige Meenthe, waar dit jaar met succes door drie paren werd gebroed.

Afgezien van deze broedgevallen is het in ons land gedurende het laatste decennium mogelijk om het hele jaar door grauwe ganzen te zien.

De grootste aantallen treffen we in de herfst en in het voorjaar aan, maar daarnaast is, vooral sinds 1950, het overzomeren en overwinteren steeds toegenomen.

Pleisterplaatsen

Een vergelijking tussen de huidige situatie en die van enkele decennia geleden is goed mogelijk doordat in 1956 een rapport door schrijver dezes en Mörzer Bruyns werd samengesteld over het voorkomen van de grauwe gans in Nederland.

Er is door grote veranderingen op de pleisterplaatsen ook een grote verandering van pleisterplaatsen geweest. In de eerste decennia van deze eeuw waren het Zuidlaardermeer en omgeving, het lage midden van Friesland, de geïnundeerde graslanden in de omgeving van Meppel, de Zuiderzeekust tussen Blokzijl en Elburg, en zuidelijker tot Nijkerk belangrijke

pleisterplaatsen. De Noord-Oostpolder is vooral enkele jaren na de oorlog belangrijk geweest: 22-10-1946: 30.000 (Lebret); 7-11-1947: 10.000 (Bakker en Mörzer Bruyns; zie ook Bakker en Stam, 1950).

Na 1952 zijn de aantallen belangrijk lager door de ontginning van het rietland en de drooglegging van de kwelplassen (Bakker, 1952).

De verwachting in bovengenoemd rapport, dat Oostelijk Flevoland tijdelijk een belangrijk biotoop zou vormen, is wel uitgekomen. Tegenwoordig zijn de belangrijkste grauwe ganzenbiotopen het zuidwesten van Friesland (Gaasterland en Lemsterland) en het Biesbosch-Hollands Diep en Haringvlietcomplex.

Aantallen

Dankzij de maandelijks gezantellingen is het mogelijk om een goed beeld te geven van de aantallen in het winterhalfjaar. Hoewel de trek o.a. onder invloed van het weer van jaar tot jaar kan verschillen (zie Stichmann en Timmerman, 1965), is het verloop van de aantallen in grote lijnen als volgt.

In de tweede helft van augustus komen er grauwe ganzen naar Nederland. De laatste jaren zijn ze in deze tijd ook al in de Biesbosch en langs het Hollands Diep en Haringvliet aanwezig, zoals dit jaar tijdens tellingen in dit gebied op 26 augustus weer werd geconstateerd. Het gaat dan nog om 10-tallen. Dit aantal neemt in de loop van september toe tot 500—1.000 vogels. Er treedt dan een sterke stijging op, waardoor in oktober en november wel 8-10.000 grauwe ganzen in ons land verblijven.

Eind november en begin december is er wegtrek, zodat we medio december meestal nog 3-5.000 ganzen aantreffen. Dit aantal kan in de tweede helft van december en begin januari nog afnemen tot 1-3.000, waarna we medio februari meestal al een kleine toename tot 2-4.000 ganzen zien. Eind februari vertoont een sterke toename, die in maart voortgaat en resulteert in een maximum van soms wel 11.000 ganzen in het midden van maart. Dit hoge aantal neemt meestal vrij plotseling af, zodat er in april vaak nog maar een 1.000 à 1.500 ganzen zijn.

In mei neemt het aantal na honderdtallen tot 10-tallen af. De voorjaars-trek vindt in een kleiner tijdbestek plaats dan de herfsttrek, hetgeen een verklaring is voor het hogere maximum in maart, ondanks afschot en natuurlijke mortaliteit.

De laatste jaren wordt steeds vaker waargenomen dat er in ons land grauwe ganzen overzomeren bijv. in Friesland, de randmeren van de Veluwe en in het Haringvliet-Hollands Diepgebied. Bovendien komt het sedert 1959 min of meer regelmatig voor dat er honderden grauwe ganzen naar Gaasterland komen om te ruien (zie Mörzer Bruyns, 1960). Het waren er in 1959 300-400. In 1962 waren er in juni en juli 1.000 ganzen en in juli 1963 650. In dit zelfde jaar nam Blaszyk in Oost-Friesland (DBR) eind mei en begin juni trek van ca. 300 grauwe ganzen naar het westen waar. Dit was in Oost-Friesland nog nooit waargenomen. Dit verschijnsel houdt naar alle waarschijnlijkheid verband met het ruien in het IJsselmeergebied bij



Grauwe gans en rietganzen / Foto H. J. Verdonk

Gaasterland. Vermoedelijk zijn het 1e en 2e jaars vogels die nog niet aan de voortplanting deelnemen. De grauwe gans is pas in het 3e jaar geslachtsrijp. Ze zwerven rond in groepen en maken gezamenlijk de 5 weken durende slagpenrui in juni en juli door. Dit zelfde verschijnsel is ook bekend uit Zweden, Neusiedlerseegebied, Tsjecho-Slowakije etc. In Denemarken was dit ook het geval, maar Paludan (1965) constateert sinds 1959 een afname van het aantal niet broedende vogels. Dit was dus in hetzelfde jaar

dat bij ons het ruien op grote schaal voor het eerst werd waargenomen. Het lijkt me niet onwaarschijnlijk, dat mede gezien de trekwaarnemingen van Blaszyk, de afname in Denemarken veroorzaakt wordt door het ruien in Gaasterland.

Wanneer we de waarde van dit „vluchtige” grauwe ganzenbezit in Nederland willen bepalen, kunnen we dit alleen doen door de situatie in een groot deel van Europa in ogenschouw te nemen.

Voorkomen in het buitenland

De populaties die in *IJsland* en *Schotland* broeden (gezamenlijk ca 5.000 paar) overwinteren vnl. in Schotland (25-40.000 ex.) en voor een klein deel in Ierland (500-1.000) en Engeland (honderden) volgens Boyd (1959 en 1963), Ruttledge (1964) en Atkinson Willes (1964).

Deze populatie speelt voor ons land geen rol, maar het is interessant bij Boyd (1959) te lezen dat een herfstpopulatie van 20.000 vogels waarschijnlijk correspondeert met een broedvogelpopulatie van 3.500-4.500 paar.

De *Scandinavische* en *Oostzeelanden* zullen voor ons belangrijker zijn.

Noorwegen heeft de grootste broedvogelpopulatie, maar de aantallen zijn moeilijk te bepalen. Het gaat vermoedelijk om enkele duizenden paren (Munthe-Kaas Lund, persoonlijke mededelingen).

Zweden heeft ca. 500 broedparen, maar veel meer rondzwervende eerste- en tweedejaars vogels (Curry Lindahl, pers. med.); Finland 150 paar (Grenquist, pers. med.). In Denemarken gaat het om enkele honderden paren (Mette Fog, pers. med.).

Onno (1965) geeft voor heel Estland 500 paar op, terwijl volgens Kumari in Letland of Lithauen niet of nauwelijks grauwe ganzen broeden (pers. med.).

Over Polen is mij kwantitatief niets bekend. Terwijl Rutschke (pers. med.) voor de DDR het aantal broedende paren op 500-1.000 schat, gaat het in de DBR om ca. 300 paar.

Centraal en Zuidoost-Europa

In Tsjecho-Slowakije broeden in Moravië 50-100 paar (Hudec, pers. med.). In het Neusiedlerseegebied, vooral in de Lacken van de Seewinkel, broeden 100-150 paar, terwijl in Hongarije honderden paren broeden (Keve, pers. med.). In Joegoslavië, Bulgarije en Roemenië gaat het in elk land om een broedvogelpopulatie in de orde van grootte van 50-100 paren. Uit Rusland zijn mij geen kwantitatieve gegevens bekend.

In grote lijnen lijkt het om drie populaties te gaan waarbij ik, wegens de tegenstrijdige opvattingen, over de ondersoorten *Anser anser anser* en *Anser anser rubirostris* niet veel wil zeggen. Volgens sommige Russische opvattingen broedt *rubirostris* niet westelijk van de Oeral, terwijl anderen de vogels van de Neusiedlersee en de Tsjechische vogels, evenals de Balkanpopulatie al *rubirostris* noemen. Weer anderen beschouwen deze populatie, evenals de Europees-Russische als een meng- of overgangpopulatie.

Het trekbeeld

Het ringonderzoek zal ons kunnen leren welke populaties we in Nederland tijdelijk herbergen. Helaas zijn er in ons land nauwelijks grauwe ganzen geringd. Hopelijk brengt de kanon-netinstallatie van het Vogeltrekstation hierin verandering. In Denemarken, Zweden en Noorwegen is wel geringd, o.a. tijdens de rui.

Het merendeel van de terugmeldingen komt uit Denemarken, Holland, Frankrijk en Spanje (Fog 1965 en Paludan 1965). Maar ook werden een Zweedse vogel uit Hongarije teruggemeld en in Denemarken geringde uit Polen, Tsjecho-Slowakije en Oostenrijk.

Paludan (1965) verklaart deze afwijkingen van de ZW-trekweg, doordat het geen Deense broedvogels of jongen betrof, maar vogels uit een groep van 3.000 niet broedende vogels, die in Noord-Denemarken ruiën. Hij vermoedt dat hierbij vogels zijn die in Centraal Europa uitgebroed zijn en er ook weer gaan broeden.

Tsjechische vogels zijn teruggemeld uit Joegoslavië en van de Balearen. Op de Balearen werd door Dicenta (pers. med.) herfsttrek in zuidelijke richting gezien, wat correspondeert met het enige overwinteringsgebied in NW-Afrika nl. Lac Ichkeul in Tunesië (Blondel, 1964).

Het ziet er naar uit dat de ganzen, die op de Balkan broeden, vermeerderd met de grote aantallen (10.000-en) die hier doortrekken vanuit westelijk Rusland, overwinteren in Griekenland, Joegoslavië (Macedonië) en Italië (in mindere mate). Voorts is de Zwarte Zeekust een belangrijk overwinteringsgebied, waarschijnlijk voor de meer oostelijke populaties.

Op grond van dit zeer voorlopige beeld, ziet het er naar uit, dat we in Nederland vooral te maken hebben met Noorse en Deense broedvogels en waarschijnlijk ook die van Sleeswijk Holstein.

Het is nog niet zeker of er veel van de Zweedse populatie en van de andere Oostzeelanden door ons land trekken.

De betekenis van Nederland

Het is wel duidelijk dat ons land een belangrijk tussenstation vormt tussen broed- en ruigebieden in Noordwest-Europa en het belangrijkste overwinteringsgebied in Zuid Spanje: de Marismas van de Guadalquivir waar volgens Valverde van eind oktober tot eind februari 8-10.000 ganzen overwinteren. Op enkele andere plaatsen in Spanje overwinteren ook nog groepen van enkele honderden ganzen. Frankrijk speelt, afgezien van strenge winters, voor de grauwe ganzen nauwelijks een rol. Volgens Roux (1962) zijn er in december, januari en februari hoogstens 500 grauwe ganzen in het westelijke kustgebied van Frankrijk aanwezig.

De waarnemingen van lichtere en rose-snavelige ganzen (zie o.a. Mulder en Philipona, 1959 en Kist, 1959) doen vermoeden dat er 's winters ook vogels van Oost Europa naar ons land komen. Dit onderstreept temeer de internationale betekenis van onze pleisterplaatsen en overwinteringsgebieden. De natuurbescherming in Nederland voelt zich dan ook in sterke mate verantwoordelijk voor het voortbestaan van goede biotopen.

Er zijn gelukkig weinig aanwijzingen voor achteruitgang van het aantal pleisterende ganzen in de laatste decennia. Hetzelfde geldt voor de meeste broedgebieden; Noorwegen en Estland vormen uitzonderingen.

Er dreigt veel gevaar voor het voortbestaan van de huidige biotopen. Door ruilverkaveling in Lemsterland en Gaasterland kan door ontsluiting en cultuurtechnische maatregelen veel verloren gaan.

Het Biesbosch-Hollands Diep-Haringvlietgebied zal door de afdamming van het Haringvliet in 1969 sterk van karakter veranderen.

Flevoland heeft zijn grootste betekenis al weer gehad en nieuwe polders zullen slechts tijdelijk soelaas bieden.

De terreinkeus van de grauwe ganzen, nl. rustige gebieden waar ze vooral lopend kunnen voedselzoeken (vnl. gras en biezen) maakt ze in ons veranderende landschap kwetsbaar. Misschien moeten we het de laatste jaren vooral steeds meer optredende voedselzoeken op akkers met bietenresten en valaadappels als een nieuwe aanpassing zien. Hetzelfde is eveneens een recente ontwikkeling in Schotland (Kear, 1963).

Misschien is Lebreton (1964) te pessimistisch als hij de grauwe gans een cultuurmijder noemt, al is het overdreven om van een cultuurvolger te spreken.

Het onderzoek van Draayer zal moeten leren of het voedselzoeken op landbouwgronden kwantitatief van veel betekenis is.

Bovendien stelt de grauwe gans uiteraard eisen aan rust. De aanwezigheid van rust- en slaapplekken op platen of open water op een afstand van maximaal enkele (ca. 5 tot 10) km van het voedselgebied is belangrijk (zie o.a. Lebreton, 1959).

Het instellen en beheren van reservaten en het creëren van biotopen is een taak voor de natuurbescherming. Het gaat hierbij om een internationale zaak!